

goa, denboraren lerroa ere gogoan izan bear degu eta or ere batasun muga batzuetatik atera gabe aritu, esi sendo batzuek jarri-rik. Autore zaarrak, bai Bizkaikoak, bai Gipuzkoakoak eta bai beste tokietakoak diferentzia gutxiago daukate beren artean, sarri, gaurko autoreen artean baiño. Ain zuzen ere emen egon zan Lafitte jauna atzo eta itzaldi oso eder bat egin zigun, gaiagatik batez ere, eta guztiak oso pozik gelditu giñan ekarri zigun berri onagatik, eta nik esango nuke emen zeuden guztiak ulertu ziotela, itzik ere galdu gabe gaiñera, naiz-eta beste alderdikoa izan. Jakiña da beste alderdian ezutela eten emen bezela, beintzat funtsean, izkeraren usuario zaarra, emen itz egin besterik egiten eztuken euskaldunak galdu eztuken bezela, izkuntzaren sustraiak sendo badauzka. Eta badirudi gure izkuntzan zeinbat eta atzerago begiratu batasun aundiagoa dagoela, eta izkera zaarrak berez aspaldidantik daukan batasun ori ezagutzen saiatu bear degu nolabait, eta ez geiago bereizten eta sakabanatzen aritu ez jakifiña dala medio.

Arrue: Itz bi txantxetan. Ni Errijoja aldera, Aragoi aldera, Andaluzia aldera, Galizia aldera, Kataluña aldera joaten naizenean, bazkari koskor bat egiteko garaian, bertako ardua eskatzen det, barkatu itza, baiña enbotellatu gabeko bertako ardua. Ta ardo oiek danak, bereziak, oso onak dira. Baiña gero bazkari on bat, oturuntza bat, bankete bat egiteko garaian, geienean, markako ardua eskatzen det. Enbotellatu marka onekoa. Eta esan genezake euskera batua izango litzakeala markako ardua bezela. Eta euskalkiak izango lirake beste ardo onak, bereziak, bakoitza bere tokitakoak. Gaiñerantzean, len esan dedan bezela, nik uste det gai au oso labana dala eta emeki emeki joan bear degula.

Irigoyen: Gero Arrue jaunak dauka itzaldia eta bitartean bost amar minutoko deskantsualdi bat izango degu.

MOGEL-EZ ZEZTXOBAIT

Adiskideak :

Iragarkaiaz landara, Juan Antonio Mogel'i ta bere lan-egiñei buruz berri txiki batzuek, xeetasun batzuek, nai nizkitzuteke adierazi.

Geienak, 1956'garren urtean "Peru Abarka"-ren laugarren moldaldia gertu nuanean bildutakoak dira, ta oraindik orain berriz gaiñontzekoak.

Egia esan, xeetasun auek ez dira ajola aundikoak, baña, dana dala, balio lezateke bear-bada zertxobait Mogel eta bere lan-eginen inguruan argi pixka bat geixego egiteko.

LENENGOA.

Gauza jakiña da, Juan Antonio Mogel'ek izan zituala artu-eman batzuek *Erakusaldien* egille Juan Bautista Agirre'rekin.

Artu-eman auek inolaz ere sakon-samarrak izandu ziran.

Oraintsu Aita Omaetxeberria'k eta Aita Villasante'k argitaratu duten "Euskera" deritzan liburuan ezartzen danez, Agirre'k bere *Konfesioko ta Komunioko Erakusaldietan*, "mi caro amigo" deitzen dio Juan Antonio Mogel'i. Errenkada osoak onela diote: "Y para este fin —erria ta batez ere aurrak Erlijio gaietan jazteko, alegia— puede servir mucho la apreciable obra que en dialecto guipuzcoano acaba de dar a luz mi caro amigo Don Juan Antonio de Moguel".

Are geiago: Agirre'k, *Jesu Kristok bere Elizari utzi ziozkan Zazpi Sakramentuen gañean Erakusaldiak* izeneko liburua itzaurre bidez ezartzen duan eskutitza ere, agian, Mogel'i zuzendua da:

Onela asten da: "Carta a un amigo, que para el que la leyerre servirá de prólogo. Mi muy estimado amigo: Finalmente he puesto legibles las pláticas, que sobre los Sacramentos he hecho al pueblo en Misas Mayores, y para cumplir mi palabra, se las remito a vuestra merced. Quiera advertirme con toda libertad lo que tuviese por conveniente", ta abar. Ta bukatzen da: "Agur, mi caro amigo. Disponga vuestra merced como guste de éste su más afecto Capellán, que su mano besa.—10 de Agosto de 1808.—Juan Bautista Aguirre".

Iritzi ontakoxeak ziran beintzat Asteasu'n bertako lengo euskaltzale ta Agirre beraren aide zarrak.

Egia da Mogel 1804'garren urtean il zala, ta eskutitz onen oñean berriz 1808'garrena agertzen dala. Baña elitzake batere arritzekoa izango eskutitzako urte au oker ezarrita egotea. Esan nai genduke, alegia, esku-idazlanetik moldezko letretara aldatu zuteneko utsen bat, balitekeala izatea. Idatzi ta andikan denbora askora argitara eman baitzan eskutitza, ta, gañera, Agirre bera il da ogeita zazpi-bat urtez geroago.

Bestalde, ta nere uste apalez beñepein, Mogel ta Agirre bat zetozen, ez Erlijio gaietan bakarrik, baita euskerari dagozkan arlo askotan ere.

Onela, ta esate baterako, "Peru Abarka"-rekin batera argitaratutako elkarrizketa batean Mogel'ek dio: "Orain garbituko

bada solo au ta artu garau garbija, nekatu biar dira *erderati premia* бага iraatsi jakozan verbaak”. Ta Agirre'k berriz, pa-per zar batzuen artean gordetzen dedan esku-idazlan batean dio: “Aita Astete'ren dotriña ipiñi degu berriz euskeraz, kenderik alegiñean *premia gabe* esan oi ginduan *erderazko* itzak”.

Berba egoki ta gogoangarriak benetan, bai Mogel'enak bai Agirre'renak...

BIGARRENA.

Juan Antonio Mogel'ek lengo mendean izen aundia izan zuan Euskalerrria'n. Ez erri xean bear-bada, baña bai euskaltzale ikasien artean. Gaur batzuek uste duten baño aundiagoa, inolaz ere.

Onela, 1870'garren urtean, au da, “Peru Abarka” azaldu baño len, Tolosa'n argitaratu zan *Vidas de algunos Claros Varones Guipuzcoanos de la Compañía de Jesús* deritzan liburuan, aitatzen da Mogel gutxienez bost aldiz.

Liburu au izenpetu gabe argitara eman zan, baña ezagutzen da bere egillea. Bere egillea Aita Inazio Arana jesuita da. Euskal-olerkari ta idazle bikaña, *San Inazio Loyola'ko bizitza laburtua*'ren egillea, Azkoiti'ko semea.

Aipamen orietako batean, “el docto Mogel” deitzen zaio “Peru Abarka”-ren egilleari.

IRUGARRENA.

Euskalerritik kanpoko izkuntzalari batzuen artean ere ezaguna izandu zan Mogel. Adibidez, Hunbolt'ek eta Vargas Ponce'k ezezik, Hervás'ek ere izan zituan artu-eman batzuek berarekin. *Catálogo de las Lenguas*'en dio Hervás'ek: “El bascuence, además de esto, se ha hablado siempre, y aun se habla en países grandes de España, cuales son los de las provincias de Vizcaya, Alava y Guipúzcoa, y en muchas poblaciones del reino de Navarra. Todas estas pruebas demostrativas de haberse hablado, se ilustrarán perfectamente si llega a concluirse el triplicado vocabulario bascuence, que cuatro años ha proyecté en una larga carta que desde Barcelona escribí al señor Don Juan de Leiza y que se empezó a escribir por el señor Don Juan Moguel con la dirección del señor Don José de Campos”.

Ta beste orrialde batean berriz dio: “El nombre Roma no es extraño en el bascuence, pues en Vizcaya hay un pueblo llamado Romaña; mas los vizcainos, según me ha escrito uno de ellos, el señor Don Juan de Moguel, cuando han de nombrar Roma, siempre dicen *Erroma*, y por romanos dicen *erromarrak*”.

LAUGARRENA.

Or kanpoan atzerrietan asko ibillitako euskaltzale ezagun batek esan zidan bein batez, Chicago'ko liburutegi batean "Peru Abarka"-ren gaztelerazko itzulpen bat gordetzen dala. Are geiago: Mogel'en gutuna fitxeroan ego-Amerika'ko Peru deriztaion erresumako liburuen artean agertzen dala.

BOSTGARRENA.

Beste euskaltzale adiskide bati berriz entzun nion orain iru-bat urte, Unamuno'k idazlan batean diola, "Peru Abarka" dala egundaño euskeraz idatzi dan libururik edo beintzat novelarik onena.

Baña guk, Unamuno'ren idazlan geientsuenak aztertu arren, ez ditugu arkitu gure adiskideak berari egozten zizkan itz aiek.

Ori bai, iñoiz edo bein aipatzen du Mogel Unamuno'k, ta aipamen orietako batean onela dio gutxi-gora-beera: "Juan Antonio Mogel, Markina'ko Erretore zuur eta zentzuduna izan zan Hunbolt'en euskal-ikaskizunen gidari nagusia".

SEIGARRENA.

Guziok dakizutenez, Mogel'en familia jatorriz Rioja-aldekoa zan. Ta bere asaba Andres Mogel berriz, ain zuzen ere, Alfaro'ko semea.

Alfaro au baliteke antziñako *Gracuris* erria izatea. Orain irureun ta geiago urte beñepein ala idazten zuan Arnaldo Oihenart'ek, naiz eta beste lengo ta oraingo idazle batzuek, *Agreda* izango ote zan uste badute ere.

Dana dala, ezin uka *Gracuris* itz orrek euskal-usai aundia duala.

Hervás'ek orain eun ta irurogei-bat urte zion: "Gracuris es nombre puesto por los romanos con alusión a Tiberio Sempronio Graco, pretor de la España Citerior, padre de los famosos Gracos y yerno de Escipión Africano. Gracuris es lo mismo que Graco-uri, de Graco pueblo, el cual antes se llamó Illurcis, esto es, Ilurcoa, en bascuence pueblo-vecino".

Beraz, txantxetan ezezik, pixka bat serio-samar ere esan lezake norbaitek, Mogel'en familiaren sorteria, antziñan Euskalerra'ren barrunbean arkitzen zala, ta beragatik, jo genezabela erdi-euskalduna.

ZAZPIGARRENA.

Durango'ko 1881'garren urteko moldaldia jo da beti "Peru Abarka"-ren lenengo edizioa. Ta ala da iñolaz ere.

Baña, Azkue'k bigarren edizioko itzaurrean adierazten zuan bezala, urte bete aurrez moldezko letretan ordea azaldua izan du zan.

Dana dala, guk ez genduan orain egun batzuek arte "Peru Abarka"-ren argitaraldi ori ezagutzen. Lengo illean adiskide baten liburutegian arkitu genduan ta, berari eskerrak, or daukazute begiralditxo bat eman nai badiozute.

Lenengo orrialdeak onela dio itzez-itzez: "El Doctor Peru Abarca. Catedrático de la Lengua Bascongada en la Universidad de Basarte, o Diálogos entre un rústico solitario vascongado y un barbero callejero llamado Maisu Juan. Obra escrita por el Presbítero Don Juan Antonio de Moguel.—Imprenta del Beti-Bat, a cargo de C. Pérez.—Pelota, 2, principal. 1880".

Beti-bat ori Bilbo'ko egunkarien bat izan bear zuan enurarik gabe. Baña ez integrista, Justo Garate'k dion bezala, baikarik karlista. 1880'garren urtean oraindik sortu gabea baitzan integristen alderdia.

Navarro Cabanes'ek, *Apuntes Bibliográficos de la Prensa Carlista* —Sanchis, Torres y Sanchis. San Vicente, 99. Valencia. 1917— deritzan liburuan dio, *Lau-Carú* ta *Laurak-bat*'en oiñordekoa izandu zala *Beti-Bat*, ta beraren lenengo alea 1880'garren urteko Uztaila'ren iruan argitaratu zala ta azkenekoa berriz 1883'garren urteko Abendua'ren ogeita amarrean.

Egunkari arren zuzendaria Gustavo Cobreros izandu zan, ta beraren idazlerik ezagunenak, Cruz Ochoa ta Jaime Labayru.

Aste ontan bertan Bizkai'ko Diputazio'ko ta Bilbo'ko Aiuntamentu'ko Liburutegietako fitxeroak, arin-samar bederik, aztertu ditugu, baña ez degu *Beti-Bat*'en aztarrenik ere topatu.

Baña goazen arira. *Beti-Bat*'ean argitaratutako folletoia ta Durango'ko 1881'garren urteko edizioa, barrunbez berdintsuak dira. Biak esku-idazlan baten gain tajutuak dirudite.

Gaiñerakoz, *Beti-Bat*'ekoak uts asko-samar dakarzki, ta gure aleari gañera orrialde batzuek, ez asko baña, falta zaizka.

ZORTZIGARRENA TA AZKENEKOA.

Gogoratuko zerate noski, nola orain iru urte Zarauz'ko Itxaropena'k argitaratu zuan, nere itzaurretzo batekin, "Peru Abarka"-ren moldaldi berri bat. Edizio ura, 1.500 alekoa izan zan, ta eranegun Itxaropena'ko nagusi Unzurrunzaga jaunak esan zidanez, ale aietatik orain arte gutxi-gora-beera 1.130 saldu dira.

Asko? Gutxi? Iruzkiñak, zeuen gain uzten ditut.

Ta besterik gabe amaitzera noa. Ezer gutxi da nik irakurri dedana. Baña, tira, ez nuan egokiera au igarotzen utzi nai Mogel'ez zertxobait mintzatu gabe.

Ta emen gelditzen da lantxo au, bart-arratsean presaka ta estropozoka gertutako lantxo trakets au, "Peru Abarka"-ren egille illezkorraren oroimenari eskaintzen diodan erramu-adar txo apal bat bezala.

Antonio Arrue.

L. Mitxelena: Hervas-ek diona: ...Vocabulario vascuence que cuatro años ha proyecté en una larga carta, etc., etc. Dio gafiñera: Con la dirección del Sr. D. José Campos. Eztakit zein izan zitekean. Auxe da Hervas-i gertatzen zitzaiona: Hervas-ek euskal iztegi bat bakarria zeukan eta ori zan Larramendi-ren euskal-iztegia. Eta naiz bere ordenakoa izan Larramendi, etzuen geiegi maite Larramendi-ren iztegia alde askotatik. Eta batez ere bere lanetarako etzetorkion ongi. Eta orren orde berak asmatu zuen beste iztegi bat egitea, eta beste iztegi ori zan Mogel-i eman ziotena. Orrek iru zati izan bear zituen, eta iru zatiak auek dira. 1.º Vocabulario radical del vascuence. Esan nai du euskal itzak, ez alfabetoz, baizik erroz, sustraiz bilduak agertu bear zutela 2.º Vocabulario geográfico. Gaur toki-izenak esango genituzkeanak. 3.º Vocabulario cognominal español. Eta emen zetozen Espaiñiako deitura ez latinetik eta ez arabetik zetozenak. Hervas-en asmoa orixe zan.

Fr. L. Villasante: Arrue jauna, gaur esan dezu Juan Bautista Agirre-k daukan karta ori Mogeli zuzendua ote dan, baiña nik ez tut uste. Karta orrek dauka urtean milla zortzireun eta zortzi, eta lauan il zan.

Eta Gorostiaga Jaunari eman zaio aldia aurrez iragarrita zegoan itzaldia egin dezan:

JUAN ANTONIO MOGEL TA HISTORIA AURREKO ESPAINIA

Euskaltzaindiko jaunak. Nik nirez asieran beste gai bat artu eta pentsatu neban, Juan Antonio Mogel ta literatura-euskerea, baiña naikoa egin da orrezaz eta poztuten naz au artzea.

Ayuntamientoari eskerrak emonik eta jai onetara eldu zarieno agur maitagarri bat eginda goazen guztiok Mogel-en aurrera. Aren irudiak, aren figurak, ez bakarrik arrizko edo zurezko estatuak, aren nortasuna, aren personalidadea artzen ditut gogoan tink gor-